

*Людмила Дрогомирецька,
м. Івано-Франківськ*

Західноукраїнська кооперація як прояв економічного націоналізму (1920–1939 рр.)

Актуальність задекларованої теми обумовлена необхідністю поглибленого аналізу теоретичних основ та організаційно-ідеологічних принципів, на яких базувався український кооперативний рух в Західній Україні у 1920–1939 рр. – період, який характеризувався поширенням ідей кооперації, різким зростанням кількості кооперативних організацій і загального членства в них, орієнтацією кооперативів на зміцнення соціально-економічних позицій українців та задоволення їхніх духовних потреб.

Науковці, які розробляли питання економічного націоналізму, трактують його як теорію і практику соціально-економічних відносин, які забезпечують реалізацію економічного самопосилення нації з метою досягнення достатніх для втілення державницьких прагнень національної єдності, економічної самостійності й сили [5, с. 60]. Тобто, економічний націоналізм – це і ідеологія, і економічна політика, що виконують одну функцію – захист економічних інтересів нації.

Метою дослідження є з'ясування сутності ідеології української кооперації й особливостей впровадження національної ідеї в практику українського кооперативного руху в Західній Україні у 1920–1939 рр., що робить можливим вважати українську кооперацію проявом економічного націоналізму.

В основу ідеології української кооперації була покладена теза про злиття кооперативного руху в одне ціле з національно-визвольною боротьбою українського народу заради здобуття державної самостійності власними силами. Саме такі мотиви прозвучали у виступах відомих кооперативних діячів із Наддніпрянщини, Галичини, Буковини на Першому просвітньо-економічному конгресі, що проходив 1–2 лютого 1909 р. у Львові. Зокрема, висловлюючи свої погляди на кооперацію та її роль у національному житті українського народу,

А. Ільченко (Жук) наголошував, що важливість кооперації полягає в тому, що вона «згуртує українців у націю». За несприятливих політичних обставин український кооперативний рух, на думку доповідача, «мусить мати характер боротьби національної, боротьби за національне самостійне існування» [16, с. 364].

У резолюціях конгресу було чітко визначено засадничі ідеї ідеології українського кооперативного руху: «1) В основу народньої самодіяльності в області економічній треба покласти ідею демократичної кооперації; 2) кооперативна організація праці, утворюючи центри національного економічного життя, буде становити матеріальну основу для національно-політичного визволення українського народу і для культурного й економічного його розвитку; 3) кооперація, поліпшуючи економічне становище працюючих тепер, кладе одночасно підвалини для заміни в будуччині існуючого ладу суспільного» [16, с. 366].

Таким чином, специфіка ідеології українського кооперативного руху вже на етапі становлення великою мірою визначалася боротьбою народу за його самостановлення як нації. Кооперація розглядалася як консолідуючий чинник, як засіб мобілізації сил українців на захист їх економічних інтересів і підготовки до боротьби за національні ідеали й державну незалежність.

Із входженням західноукраїнських земель до складу Польщі розробка ідеологічних засад української кооперації продовжилася відповідно до нових національно-політичних і соціально-економічних умов. Ігнорування економічних інтересів українців як національної меншини, цілеспрямована антиукраїнська національна політика Польської держави спонукали деталізувати кооперативну ідеологію, доповнити її новими положеннями, відповідно до яких кооперація мала стати засобом економічного самозахисту українців. Учасники першого Крайового з'їзду українських кооперативів, що проходив у Львові 9–10 червня 1921 р., наступним чином визначили завдання українського кооперативного руху: «власними силами, без чужого диктату творити нові економічні вартості, потрібні для життя нашого народу» [2, с. 35].

На початку 20-х рр. ХХ ст. на сторінках кооперативної періодики з'явилося чимало статей, які можна віднести до категорії ідеологічних. Майже всі, хто писав тоді про кооперацію, обстоювали за нею право господарської самодіяльності, намагалися обґрунтувати вирішальну роль кооперативного руху у національному житті українців.

«Від нічого так не залежить наше будуче, – стверджував А. Гаврилко, – як від тої ж власної економічної організації» [3, с. 10].

Констатуючи факт неможливості повноцінного економічного розвитку української нації у зв'язку з відсутністю держави, теоретики вважали, що шляхом самоорганізації в кооперативних установах українцям вдасться досягти певного поступу [5, с.106]. «За допомогою кооперації, – переконував читачів «Господарсько-кооперативного часопису» Ю. Павликовський, – український народ зможе сотворити в нових рамах тривке економічне і культурно-просвітнє життя, незалежне від державних субвенцій, оперте о крицевий фундамент власної помочи нашого народу» [13, с. 5].

В умовах бездержавності кооперація для українців, безумовно, стала формою економічного, культурного і духовного збереження себе як національної спільноти, тому ідеологи кооперативного руху закликали залучити в систему українських кооперативних установ якомога більше громадян української національності. «Кооператива не є замкненою в собі спілкою, – писав Ю. Павликовський. – Вона стоїть отвором для всіх, які бажають при помочи кооперативної організації двигнути своє господарство на вищий економічний і культурний рівень. Чим більший гурт ідейних, господарних одиниць об'єднується в кооперативній спілці, тим більша її матеріальна і моральна сила» [14, с. 10].

Об'єднання зусиль українського населення, згуртованого у системі українських кооперативних організацій, розглядалося як можливість солідаризувати українців у боротьбі за економічну самостійність. «Український кооператизм, – стверджував Ю. Павликовський, – виводить сірі народні маси безіменних з'їдачів сухого хліба у ряди повновартних і повноправних громадян. У дружній співпраці зі собою стають вони не тільки ковалями власної долі, а й будівничими долі народу» [15, с. 5].

Популяризація кооперативних ідей дала потужний поштовх розвитку української кооперації і з 1925 р. вона вступила в період ідеологічно-організаційного піднесення, названий І.Витановичем періодом «радісної творчости» [1, с. 333]. Кількість кооперативів у системі РСУК у 1925–1930 рр. зросла з 1029 до 3146, тобто збільшилася втричі [8, с. 4–5]. Лідери кооперативного руху констатували факт – українці повірили в кооперативну ідею, зрозуміли місце і роль

кооперації у національному русі: «Воля народу бути будівничими свого життя, – писав Ю. Павликовський. – Ідея кооперації полонює маси, вціплює в них духа творчости, джерелом якої є свідомість мети і віра у власні сили народу» [10, с. 170].

Стратегічне завдання української кооперації чітко увиразнено в її ідеології, що ґрунтувалася на ідеї економічного націоналізму. Головною ідеологічною доктриною ставала орієнтація на власні сили та перетворення кооперативів на самостійні, незалежні форпости, які повинні були забезпечити економічні підвалини самостійного розвитку нації і в такий спосіб підготувати українство до боротьби за національні ідеали й державну незалежність, що, безперечно, можна розглядати як прояв економічного націоналізму. Досить слушним навіть у сучасних умовах є твердження О. Луцького про те, що «здобуття й закріплення господарської незалежності є вічним завданням народу, бо без неї навіть здобута політична незалежність народу – пуста» [9, с. 1]. Сьогодні як гасло західноукраїнської кооперації можна сприймати такі його слова: «Опануємо місцевий ринок і появимося з українським прапором на світовому ринку! Обмежимо свободу чужого капіталу і чужого промислу на нашій землі! І все те не буде оперте на основах приватного капіталу..., але на гаразді об'єднаної кооперативної громади! Серед гаразду мас оживуть джерела мистецької творчости, закріпне здоров'я люду, ціле життя стане краще і ліпше!» [9, с. 1].

Як самодіяльна, національно-орієнтована громадсько-господарська організація, кооперація, на думку її керманичів, мала на меті сконсолідувати українців у націю. «Тільки національна засада організації кооперативного руху є природною, а національна ідея, – переконував Ю. Павликовський, – зможе згуртувати народ у творчий моноліт національної економічно-суспільної потуги» [15, с. 6].

За задумом ідеологів українського кооперативного руху, кооперація мала витіснити з економічного життя українців інші нації і встановити контроль над усіма сферами господарювання. «Наш український нарід з давна-давен... не є керманичем свого життя, – писав О. Луцький, – бо наші малоземельні селяне, дрібні ремісники та бідніщі робітники – це майже цілий наш нарід. Фабриканти, банкіри, дідичі, купці, державна влада – усе в нас не українське. Тим часом нарід, що не є господарем цілого свого життя, властиво й не є

народом. Це чужий наймит. І самі жалі й нарікання на кривду і навіть сліпі бунти мало допомагають такому «народови». Мусимо здобути знання й силу дотеперішніх господарів свого життя, мусимо взяти в свої руки керму в капіталі, промислі, хліборобстві та купецтві своєї землі і нарешті забезпечити це все державною владою» [9, с. 1–2].

Сучасні дослідники розглядають кооперацію не тільки як господарський, а й як суспільно-політичний або політико-державницький рух. Основне ідеологічне завдання національної кооперації визначається таким чином: поставити функціонування кооперації на службу визвольним змаганням нації. Одночасно кооперація розглядається як інструмент економічного самозахисту від дискримінаційної політики Другої Речі Посполитої [5, с. 106].

Суть економічного націоналізму полягає у використанні всіх доступних інструментів для стимулювання національного виробника [4, с. 247]. Цей аспект економічного націоналізму повністю реалізовано у практичній діяльності українських кооперативних організацій. Українська кооперація пронизувала весь господарський організм: заготівлю і збут, переробку і експорт, кредитування і споживання, з року в рік зміцнювала свої господарські позиції, що далі, то активніше поширювала і краще налагоджувала свою діяльність, зменшувала залежність українського народу від Польської держави. Українські кооперативи витісняли інонаціональних підприємців зі сфери посередництва, знижували ціни на господарські товари, засновували власне виробництво, поширювали вироби українського кооперативного промислу, вчили українців бути ощадними, економічно мислячими. Гасла «Свій до свого по своє!», «Спирайся на власні сили!», «Українські гроші – в українські руки – на українські справи!» стали засобом продовження боротьби за українську справу – кожний організований кооператив, кожна забезпечена ним послуга, кожний гріш, покладений до української, а не до польської кишені, – це був ще один крок до незалежності.

Маючи на меті консолідацію українського суспільства, українські кооперативи тісно співпрацювали з національними політичними партіями, громадськими культурно-освітніми й господарськими організаціями, спільно з якими кооперація прагнула забезпечити потреби українства у важливих суспільних сферах.

Ідеологи й організатори українського кооперативного руху чітко визначили принципи взаємовідносин кооперативних установ з національними політичними партіями. Так, теоретик кооперації Ю. Павликовський у статті «Кооперація й політика» обґрунтував значення кооперації як форми економічного життя українського населення і у стосунках кооперативів з політичними організаціями наголошував на необхідності збереження їхнього нейтралітету. «Втягнення кооперації в політику, – підкреслював він, – може перетворити кооперацію в трибуну політичного протистояння, зняряддя в руках різних партійно-політичних сил». Тому кооперація мала залишатися самостійною національною суспільно-економічною організацією. Єдиною платформою, на якій кооперативний рух сходиться з політичними партіями, Ю. Павликовський вважав «боротьбу за поступ», яку партії ведуть «в ім'я здійснення своєї політичної програми, а кооперативний рух – в ім'я здійснення ідей кооперації» [11, с. 7]. Українські політичні сили не мали відволікати кооперативні організації від вирішення першочергових соціально-економічних проблем українського населення, виразниками волі та захисниками інтересів якого вони воліли себе бачити, а, навпаки, усіма доступними методами мали допомагати кооперації виконати її суспільне призначення. «Кооперація має свої самостійні цілі, – писав Ю. Павликовський. – Політичні партії можуть віддаватися до послуг кооперації, але кооперація жодній служити не повинна» [12, с. 3].

На перший погляд далекі від політики українські кооперативні установи, просякнуті національною ідеєю, тісно співпрацювали з національними політичними, громадськими культурно-освітніми і господарськими організаціями, створювали матеріальне підґрунтя для їхньої діяльності, що можна розцінювати як вияв економічного націоналізму.

Підтвердження фінансової підтримки кооперацією національних політичних сил ми знаходимо у звітах представників польської влади [6, с. 129]. Факт, що українські кооперативи були «єдиним джерелом матеріальної підтримки для національних громадсько-політичних організацій», констатував відомий український кооперативний діяч, керівник статистичного відділу РСУК А. Жук [17, с. 368].

Співпраця з «Просвітою», «Рідною школою», «Союзом українок», «Сільським господарем» велася у сфері кооперативної освіти,

періодичних видань, видавництва і поширення різноманітної літератури, піднесення агрономічної культури села, проведення різного роду просвітницько-кооперативних заходів, тощо [7]. Ця співпраця ставала запорукою вихованню свідомого члена суспільства, освіченої особи. Вона зводила міцний підмурівок під політичне визволення народу, згуртовувала розпорошене українське населення, захищала його від денаціоналізації.

Функціональність економічного націоналізму в ідеології і практичній діяльності української кооперації полягала в значному позитивному впливові на зростання свідомості й соціальної активності українства. Згуртувати розпорошене українське населення, забезпечити матеріальну підтримку процесові становлення національної самосвідомості і в такий спосіб підготувати українство до боротьби за економічну самостійність і політичну незалежність – вищезазначені завдання української кооперації були співзвучні з ідеологією економічного націоналізму.

Список використаних джерел

1. Витанович І. Історія українського кооперативного руху. Нью-Йорк, 1964. 624 с.
2. В кооперації наша сила. Львів, 1921. 35 с.
3. Гаврилко А. Значення кооперативної свідомості і як її ширити. *Господарсько-кооперативний часопис*. 1921. Ч. 5–6. С. 12–17.
4. Глушко Т. Економічний націоналізм як стратегія соціального добробуту. *Релігієзнавство. Культурологія. Філософія. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Сер. 7. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2020. Вип. 42 (55). С. 241–248.
5. Долганов П. «Свій до свого по своє»: соціально-економічний вимір націотворчих стратегій українців у міжвоєнній Польщі : монографія. Рівне : Волин. обереги, 2018. 232 с.
6. Дрогомирецька Л. Р. Досвід діяльності західноукраїнських політичних партій у сфері кооперації 1920–1930-х рр. *Галичина. Всеукраїнський науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис*. 2015. Ч. 27. С. 115–131.
7. Дрогомирецька Л. Економічно-просвітницька діяльність українських кооперативних організацій в Західній Україні (1920–1939 рр.). *Галичина. Всеукраїнський науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис*. 2010. № 17. С. 159–173.
8. Жук А. Зріст українських кооперативів-членів РСУК в повоєнних роках. *Господарсько-кооперативний часопис*. 1933. Ч. 21. С. 4–5.

9. Луцький О. Велика ціль кооперації. *Господарсько-кооперативний часопис*. 1934. Ч. 41–42. С. 1–5.
10. Павликовський Ю. Галичина після війни 1914–1920 р. *Кооперативна республіка*. 1928. Ч. 1. С. 170.
11. Павликовський Ю. Кооперація і політика. *Господарсько-кооперативний часопис*. 1926. Ч. 41–42. С. 6–9.
12. Павликовський Ю. Народ і кооперація. *Кооперативна республіка*. 1928. № 2–4. С. 3.
13. Павликовський Ю. Наша сільськогосподарська кооперація під теперішню хвилю і в майбутнім. *Господарсько-кооперативний часопис*. 1921. Ч. 1. С. 3–5.
14. Павликовський Ю. Питання членства в наших кооперативних установах. *Господарсько-кооперативний часопис*. 1921. Ч. 1. С. 10–13.
15. Павликовський Ю. Природа, мета і світогляд українського кооперативного руху. Львів, 1934. 16 с.
16. Перший український просвітньо-економічний конгрес уладжений товариством «Просвіта» в сороклітє заснованя у Львові в днях 1 і 2 лютого 1909 року / Протоколи і реферети зредагували д-р І. Брик і д-р М. Коцюба. Львів : Наукове т-во ім. Шевченка, 1910. 655 с.
17. Zuk A. Lviv – the center of Ukrainian economics in Galicia. Role of cooperative movement in the Ukrainian liberation straggle. Lviv : A sumposium on its 700-th Anniversary ; New York, 1962. S. 304–369.